

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Atatürk University Journal of Faculty of Letters
Sayı / Number 64, Haziran / June 2020, 197-206

**OSMANLI ORDUSUNDA MERKEZİ BİR REFORM MECLİSİ KURMA
GİRİŞİMİ: MECLİS-İ TANZİMÂT-I ASKERİYE**

**Attempt to Establish A Central Reform Council in The Ottoman
Army: Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye**

(Makale Geliş Tarihi: 23.01.2020 / Kabul Tarihi: 21.05.2020)

M. Yasin TAŞKESENLİOĞLU *

Öz

Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde Osmanlı merkez teşkilâtında ortaya çıkan birçok kurum, Padişah veya Sarayın danışma görevini, Bâbîâlî'nin iş yükünün ise kurumlara dağıtılması işlevini üstlenmekteydi. Meclis-i Vâlâ, Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ve Meclis-i Vükelâ gibi yüksek dereceli kurumların yanı sıra alt komisyon şeklinde çalışan birçok meclis bu dönemde görev yapmıştı. Bilhassa merkezi idare yapılanmasının zaman zaman yetki karmaşasına neden olduğu, bu yüzden meclis türündeki oluşumların bir kısmının akamete uğradığı görülmektedir. Fakat Osmanlı ordusunun düzenlenmesi için Sultan II. Mahmud döneminde kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, uzunca bir süre görevde kalmayı başarabilmişti. 1873 yılında ise orduda Tanzimat reformlarını gerçekleştirmek amacıyla yeni bir adım atıldı ve Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye adıyla bir meclis kuruldu. Bu, Osmanlı ordusunda ilk kez Tanzimat kelimesinin kullanıldığı bir kurumun oluşturulması anlamına geliyordu. Fakat bu teşebbüs, birtakım sebeplerden ötürü başarısızlığa uğramaktan kurtulamamıştır. Çalışmamızın amacı bu meclisin, yapısını ve başarısızlık nedenlerini irdelemektir.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü; *Assist. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Department of History, ytaskesen@atauni.edu.tr*, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2635-829X>.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Meclis, Ordu, Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye.

Abstract

Many institutions that emerged in the Ottoman headquarters during the reign of Abdülmecid and Abdülaziz undertook the advisory duty of the Sultan or the Palace, and the function of distributing the workload of Babiali to the institutions. Besides the high-grade institutions such as the Meclis-i Vâlâ, Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî and the Meclis-i Vükelâ, many councils working in this period served as sub-committees. Particularly the central administration structure caused a confusion in authority from time to time, thus, some of the assemblies failed. But the Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî which was established during the reign of Mahmud II for the reform of the Ottoman army was able to remain in office for a long time. In 1873, a new step was taken to carry out the reforms in the Ottoman army and it was established a council which called the Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye. This meant the establishment of an institution in the Ottoman army where the word of tanzimat was used for the first time. However, this attempt failed to fail for some reason. The purpose of our study is to examine the structure of this council and the reasons for its failure.

Keywords: Ottoman Empire, Council, Army, Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin merkezî ve taşra kurumlarından olan meclisler, Sultan II. Mahmud'un son dönemlerinden itibaren reform sürecini yürüten önemli görevler üstlenmişti. Merkezdeki yüksek dereceli danışma meclislerinden taşradaki kaza meclislerine varana kadar geniş bir idari organ yelpazesine sahip olan ve devletin son dönemlerine dek türlü isimlerle var olagelen meclisler, bürokratik bir dönüşümün de temsilcileriydiler. Ancak devletin son yüzyılı, temsil kabiliyetlerinde ve kuruluş felsefelerine uygun olarak çalışmalarında aksaklık yaşayan yadsınamayacak derecede bir yekün oluşturan meclislerin varlığına da şahitlik etmiştir. Şüphesiz burada sayılamayacak kadar çok olan başka nedenlerin de etkisiyle, 1836-1837'den itibaren onlarca meclis ya kısa süreliğine faaliyette bulunabilmiş, ya isim değişikliğiyle varlığını devam ettirebilmiştir. Bu ise Osmanlı idare sisteminde bürokratik bir karmaşa ile birlikte enerji kaybına yol açan bir süreç oluşturmuştur. Böylesi bir dağınıklığı önlemek adına olacak ki merkezdeki ve taşradaki meclislerin işleyişini düzenlemek amacıyla 1856 yılında genel bir Meclis Nizamnamesi dahi hazırlanmıştı (BOA, A.DVNSMTAN.d.01, s.34-38). Kanunla, meclislerde oturumların yapılma

şekli, gündem maddesinin görüşülme esasları, üyelerin vazifeleri ve mazbata hazırlama aşamaları belirlenmişti. 1856 yılından önce kurulan meclisler, bu kanunun gereklerini yerine getirmekle mükellef iken bundan sonra açılacak meclislerden de kanunun gerektirdiği gibi çalışmaları beklenmekteydi. Kısaca Meclis Nizamnamesi, sonraki dönemlerde açılan meclislerin yapısında belirleyici bir unsur hüviyetini taşımaktaydı. Şüphesiz kanun, ordu bünyesinde kurulan meclisleri de kapsamaktaydı. Aşağıda kısaca bu meclisler hakkında bilgi verilecektir.

1- Osmanlı Ordusunda Meclisler

Sultan II. Mahmud tarafından başlatılan merkezî yapılanma sürecinde Tanzimat'ın gereklerini yerine getirmek maksadıyla kurumsal bir dönüşüm sağlama gayreti Osmanlı kara ve deniz ordularında birtakım bürokratik yapılanmalara kapı araladı. Bu oluşumlardan en önemlisi ve kapsamlısı şüphesiz Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'dir. Sultan II. Mahmud tarafından 1837 yılında açılan ve ordunun en işlevsel kurullarının başında gelen meclis, uzun yıllar görev yaptı. Bünyesindeki Harbiye, Levâzım, Nizâm, Muhâkemât ve benzeri daireler (Ünal, 2006: s.82) marifetiyle orduyu ilgilendiren işlerin görüşüldüğü meclis, Seraskerlik vasıtasıyla Padişah'a askerî işlerde danışma vazifesi görüyordu. Ancak Meclis-i Vâlâ gibi yüksek danışma organları, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'da kararlaştırılan konular gündeme alıp yeniden değerlendirme hakkına sahipti (Akyıldız, 1993: s.193). Dolayısıyla bu en üst düzey askerî meclis üzerinde, bir anlamda sivil ağırlıklı merkezî yüksek danışma organının kontrolü sağlanmış oluyordu. Buna mukabil, aşağıda da görüleceği üzere bu meclis, ordu bünyesindeki diğer meclisler üzerinde denetim hakkına sahipti. Hatta bir ara Masârifât Nezâreti adıyla kurulan bir bakanlık dahi Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye bağlı olarak görev yapmaktaydı (Akyıldız, 1993: s.125).

Sultan Abdülmecid döneminde 1843 yılındaki uygulamayla Osmanlı ordusu beş bölgeye ayrılmıştı (Tunalı, 2003: s.XXXV- Ziya Şakir, 1957: s.29). Her bir bölgedeki ordu merkezlerinde kurulan meclisler askerî konularda merkezdeki Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye, bu vasıta ile Seraskerlik makamına danışma kurulu görevi üstlenmekteydi (Ünal, 2006: s.91- Bu ordu meclislerinin 1850 yılındaki teşkilât şemaları için bkz. Tunalı, 2003: s. XXXVIII-XXXIX). Böylece Tanzimat düşüncesinin bir ürünü olan her alanda danışma meclisleri oluşturulması süreci Osmanlı askerî teşkilâtının merkez dışındaki taşra organlarına dahi yayılma eğilimini göstermişti. Bahriye teşkilâtında ilk meclisin kurulması da bu döneme denk gelmektedir. Osmanlı deniz güçlerini ıslah etmek maksadıyla 1840 yılında kurulan Bahriye Meclisi, dönemin diğer sivil meclislerine benzer bir yapıdaydı ki bir başkan, bir müftü, dört üye ve diğer memurlardan oluşmaktaydı (Gencer, 1991: s.508). Başkan ve üyelerinin bahriye sınıfından oluştuğu meclisin başlıca vazifesi Tersane-i Amire'nin hukukî ve teknik işlerini yürütmektir. Kuruluşundan iki yıl sonra lağvedilse de 1845 yılında tekrar kurulan Bahriye Meclisi (Gencer, 1991: s.509), Sultan II. Abdülhamid devrinde de varlığını sürdürecekti. Sultan Abdülaziz döneminde ise merkez ve taşradaki kurumlar bünyesinde meclis teşkil etme süreci hızlandı. Nitekim onun dönemine kadar

orduda Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî en önemli ve merkezî meclis iken sonraları askeriye'nin neredeyse her dalında bir meclis açma girişimi göze çarpmaktadır. Örneğin ordudaki sağlık işlerini daha düzenli yürütme gayesi ile "Hastahâneler Meclisi" adında bir organ kurulmuş (Ünal, 2006: s.149), eğitim işleriyle ilgilenmek üzere ise Askerî Mektep Meclisi (Ahmet Cevdet Paşa, 2010: s.226) oluşturulmuştu. Fakat bu tür kuruluşların, kurucu aklın öngördüğü gibi pek de sağlıklı bir şekilde çalıştığı söylenemez. Gündemine gelen konuları nihai karara bağlamakta yetersiz kalan bu meclislerin devletin bürokratik işleyişini de aksattığı anlaşılmaktadır.¹

Devletin son yüzyılında Osmanlı Padişahları ve Sadrazam gibi yüksek mertebedeki idarecilerinin iktidar dönemlerinde kendi idari teşkilatlarını kurma eğiliminde oldukları bilinmektedir. Her iktidar döneminde yeni kurumların ortaya çıkması bu düşüncenin bir parçası olmuştur. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iktidarı tedricen ele geçiren İttihat ve Terakki yönetiminde dahi bu eğilim görülmektedir ki Askerî Şûrâ adını taşıyan yeni kurulan mecliste (Ölmez, 2009: s.47) Goltz Paşa'nın başkan yardımcısı unvanıyla Osmanlı ordusunu ıslah etme girişimleri vardı. Dolayısıyla aşağıda bahsedilecek olan askerî meclisin ordunun ıslahı için özel bir çaba sarfetmiş olan Sultan Abdülaziz dönemindeki kurumsallaşma anlayışının bir ürünü olduğu iddia edilebilir.

Buraya kadar derlenen bilgiler, istişarî özelliği nedeniyle meclis açma geleneğinin, Osmanlı ordu birimlerinde varlık sahası bulunduğunu göstermektedir. Aşağıda ise bunlardan biri olan Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye'nin kuruluş sürecine yer verilecektir.

2- Askerî Meclisin Kuruluşu

Osmanlı modernleşme çabaları boyunca bu sürecin vasıtası haline gelen kurumların isimlerinde Tanzimat kelimesi sadece 1854 ile 1861 yılları arasında görev yapan Meclis-i Âli-i Tanzîmât'ta bulunmaktadır. Bunun dışında 1868 yılında kurulan Şûrâ-yı Devlet'in "Tanzîmât Dairesi" adını taşıyan ve kanun taslaklarının incelendiği bir birimi vardır (Görelî, 1953: s.23). Dolayısıyla Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye'nin dikkat çeken önemli bir tarafı, ismidir. 19. yüzyıl meclis ve müesseselerinde pek tercih edilmeyen "Tanzimat" kelimesi askerî bir danışma meclisine ilk kez verilmekteydi. Bunda şüphesiz Tanzimat esaslarının gereklerini orduda ikame etme gayreti aranmalıdır. Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye adında bir meclisin açılma gerekçesi, Padişahın (Abdülaziz) himmetiyle oluşturulan askeri düzenin tamamen sağlanması, askeriye yapılacak olan düzenlemelerin (tensikat) daha sağlıklı ve kolay bir şekilde uygulanmasıydı (BOA. İ.DH., 671/46760, 19 Cemaziyelahir 1290 [14 Ağustos 1873]). Bunun yanı sıra kara ve deniz ordu kuvvetlerinin genişlemesi üzerine

¹ Bir örnek için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, Sultan Abdülhamid'e Arzlar, s.226-227.

meclisten, iş yükünü hafifletmesi bekleniyordu (BOA. İ.DUİT, 59/30, 5 Cemaziyelahir 1290 [31 Temmuz 1873]). İlgili arz tezkiresinde konu hakkındaki düşünceler şöyle belirtilmişti:

“... cenâb-ı mülûkânelerinin islahât ve terakkiyât-ı intizâmâtı ve kuvve-i berriye ve bahriyenin tezyîdiyle saltanat-ı seniyyelerinin tahkîm-i esâsı şân ve şevketi emrinde... bu kere dahi Bâb-ı Seraskerîde bir meclis teşkîliyle sınıf-i cünûd-i nusret-mev'ûd şehinşâhülerinin icâb-ı asr ve zamâna göre her türlü tanzîmât ve tensikât ve techizâtına ve teferruâtına müteallik mevâdd-ı mühimmenin orada müzâkere ve tesviyesi...” (BOA. İ.DUİT, 59/30).

Esasen bu ifadeler bütün bir Tanzimat dönemi boyunca teşkil edilen kurumlar için neredeyse kalıplaşmış bir şekildedir. Meclisin resmen kuruluşu 31 Temmuz 1873'tür. Bu tarihteki arz tezkeresinin Sultan Abdülaziz tarafından onayıyla meclis resmen kurulmuş oldu (BOA. İ.DUİT, 59/30; Takvîm-i Vakayi, nr: 1598, 9 Cemaziyelahir 1290 [4 Ağustos 1873]).

Meclisin kuruluşunda Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın etkisi olduğu iddia edilmektedir (Ünal, 2006: s.80). Hüseyin Avni Paşa, Tanzimat'ın askeri eğitim kurumlarında yetişip, Harbiye mezunu olarak Seraskerliğe getirilen ilk kişi (Ünal, 2006: s.226) olmakla birlikte orduda reform taraftarıydı. Meclisin açılışı da Paşa'nın ikinci Seraskerliği dönemindedir. Bu yüzden, Ordu içerisindeki yukarıda bahsi geçen işlerin daha hızlı bir şekilde görülmesi düşüncesinde Serasker'in etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim Hüseyin Avni Paşa'nın Seraskerlik yaptığı dönemlerde askerî sistemin düzenlenmesinde ivme kazanıldığı² anlaşılmaktadır.

3- Başkan, Üyeler ve Meclisin Yapısı

Meclisin ilk başkanı 2. Ordu Müşiri (eski Seraskerlerden, Çerkes) Abdi Paşa'dır. Meclisin üyeliklerine ise 3. Ordu Müşiri (Lofçalı) Derviş Paşa, Şûrâ-yı Devlet üyelerinden (eski Zabtiye Müşiri, İstanbullu, Mehmed³) İzzet Paşa ile Abdi (Abdülkerim Nadir, Çırpanlı⁴) Paşa, Trablusgarp eski valisi (Cezayirli⁵) Ali Rıza Paşa getirildiler (BOA. A.MKT.MHM, 460/12, 5 Cemaziyelahir 1290 [31 Temmuz 1873]-Ahmed Lûtfî Efendi, 1991: s.66). Derviş Paşa'ya 30 bin, diğer üyelere 20'şer bin kuruş maaş ile ferik tayinatı⁶ verildi. Kısa bir süre sonra meclis üye sayısı artırılarak 4. Ordu eski müşirlerinden Halim Paşa ile daha önce Zabtiye Nazırlığı yapan

² Paşa'nın Seraskerlik dönemleri için bkz. Mustafa Ali Uysal, Hüseyin Avni Paşa (1820-1876), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Isparta 2014, s.73-82, 94-97.

³ Sinan Kunalp, Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), İsis Yayınları, İstanbul 2003, s.97.

⁴ Kunalp, Osmanlı Erkân ve Ricali, s.53.

⁵ Kunalp, Osmanlı Erkân ve Ricali, s.65.

⁶ Tayinat; Askerlere verilen erzak ve yiyecek. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.426.

Mustafa Paşa⁷ 20'şer bin kuruş maaş ile 23 Aralık 1873'te yeni üye olarak atandılar (BOA. İ.DH., 677/47173, 3 Zilkâde 1290 [23 Aralık 1873]). Dönemin en üst derecedeki askerî danışma organı olan Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den kaydırılan kadrolar, bu meclise ilk zamanlarda hayli önem verildiğini göstermektedir. Mesela yazışma işleminde *nizamât-ı askeriye*ye vakıf olmak şartı arandığından Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Başkâtibi Ömer Efendi meclise 7 bin 500 kuruş maaş ile kâtip olarak, yardımcılığına ise Mektûbî Odası sınıf-ı evvel memurlarından Müeyyid Bey, sınıf-ı sânisine terfi edilerek 2 bin 500 kuruş maaş ile müsevvid olarak görevlendirildi (BOA. İ.DH., 671/46760, 22 Cemaziyelahir 1290 [17 Ağustos 1873]). Meclisin ihtiyacı olan ve 800 kuruş maaş bağlanacak iki mübeyyiz ve bir mukayyidin de İntihâb-ı Kitâb-ı Askeriye Komisyonu marifetiyle alınması kararlaştırıldı (BOA. İ.DH., 671/46760). Ancak bu ilk atamalar istikrarlı bir sonuç getirmedi. Bunu yeni atamalarda görmek mümkündür. Zira meclis üyesi İzzet Paşa, (Çerkes Mehmed⁸) Yaver Paşa'nın Adana valiliğine atanması ile ondan boşalan 5. Ordu Müşirliğine getirilince Ferik Arif Paşa, İzzet Paşa'dan yerine meclis üyeliğine atandı (BOA. İ.DH., 673/46899, 28 Receb 1290 [21 Eylül 1873]). Bir ara meclis üyelerinden Arif Paşa, meclisin yeni başkanı oldu.⁹ Fakat daha sonra başkanlığa Derviş Paşa getirildi. Derviş Paşa'nın meclis üyeliğinden aldığı maaş, 5 bin kuruş zamlı 35 bin kuruşa yükseltildi. Paşa'ya meclis üyeliğinden dolayı verilen feriklik tayinatı ise müşirlik tayinatına çıkarıldı (BOA. A.MKT.MHM, 474/18, 27 Zilhicce 1290 [15 Şubat 1874]). Adana valiliğini Mahmud Nedim Paşa'ya bırakarak Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye'ye üye tayin edilmek suretiyle (BOA. İ.DH., 674/46984, 22 Şaban 1290 [15 Ekim 1873]) İstanbul'a dönüş imkânı bulan Yaver Paşa, Başkan Derviş Paşa'nın Bosna valiliğine atanması sonucunda başkanlık maaşı olan 35 bin kuruşun 30 bini tahsis edilerek Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye'nin yeni başkanı oldu (BOA. İ.DH., 680/47377, 15 Muharrem 1291 [4 Mart 1874]). Dolayısıyla yeni meclis başkanlığı maaşı 5 bin kuruş indirilerek bu meblağ hazineye devredildi. Dönemin merkezî meclislerinde ilmiye sınıfını temsil eden ve alınan kararları dinî yönden inceleyen bir *müftü* bulunmaktaydı. Meclis-i Tanzîmât-ı Askerî'de ise böyle bir görevlendirme yapılmamıştı. Bu bilgiler birkaç aylık çalışma süresi boyunca meclisin ne kadar istikrarsız bir pozisyonda olduğunu göstermektedir. XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı bürokrasisinde sivil bürokrasinin askerî bürokrasiye nazaran daha geliştiği iddia edilebilir. Bunu sivil meclislerde görmek mümkündür. Askerî bükrasinin en önemli kuruluşu hüviyetindeki Dâr-ı

⁷ Mustafa Paşa'nın kim olduğu ile alakalı muğlaklık vardır. Bu dönemde aynı adlı üç kişi tespit edebildik. Giritli Mustafa Asım Paşa, Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye kurulmadan önce Ağustos-Ekim 1872 tarihleri arasında Zabtiye Müşirliği yapmıştır. Bkz. Kuneralp, Osmanlı Erkân ve Ricali, s.108; Yine buna yakın dönemlerde (Alyanak) Mustafa Paşa'nın da Zabtiye Müşir olduğu bilgisi mevcuttur. Bkz. Kuneralp, Osmanlı Erkân ve Ricali, s.110; Menemenli Tevfik Mustafa Paşa'nın Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye üyeliği yaptığına dair ise bkz. İsmet Sarıbal, "Menemenli Tevfik Mustafa Paşa'nın Kırım Harbi Tuna Cephesi Harp Hatıraları" Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 4, Sayı 2, Güz 2019, s.679. ss.676-700.

⁸ Kuneralp, Osmanlı Erkân ve Ricali, s.106.

⁹ Seraskerliğe kararı bildiren yazı: BOA. A.MKT.MHM, 469/92, 18 Şevvâl 1290 [9 Aralık 1873].

Şûrâ-yı Askerî, bünyesinde sivil üyeler de barındıran ve hazırladığı mazbataları Meclis-i Vâlâ gibi sivil yönü ağır basan kuruluşlara takdim eden bir yapıya sahipken Meclis-i Tanzîmât-ı Askerîye'nin yukarıda tespit edilen üyelerinin tamamının ordu mensubu olması bu meclisi diğerlerinden farklı kılmaktaydı. Fakat buradaki çelişki, isminde Tanzimat kelimesinin barındıran bir yapıdan beklenen reformların sivil bürokratlar ya da devlet adamları olmaksızın ne denli yapılabileceğindeki muğlaklıktır. Dönemin sivil yönü ağır basan meclislerinde Ordu mensubu paşalara üye olarak yer verilip farklı birimlerden geniş katılım amaçlanmışken böylesi bir reform meclisinde sadece ordu kumandanlarının üye yapılması, meclisin sağlıklı bir şekilde işleyişini sekteye uğratacak bir durumdur.

Elimizde bulunan sınırlı sayıdaki yazışmadan, meclisin yapısına ve çalışma şekline dair bilgi edinmek neredeyse imkansızdır. Fakat yazışmaların seyri dikkate alındığında Meclis-i Tanzîmât-ı Askerîye'nin, Seraskerlik makamına bağlı olarak çalıştığı ve hazırladığı mazbataların Seraskerlik'e sunduğu anlaşılmaktadır (Örnek yazışma için bkz. BOA. A.MKT.MHM, 474/35). Bunun yanı sıra meclisin kuruluşuna ait yazışmalarda izah edildiği üzere nizamnamesinin bizzat meclis marifetiyle yapılması kararı alınmasına rağmen böyle bir tüzüğün varlığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla Meclis-i Tanzîmât-ı Askerîye'nin çalışma prensiplerini tespit etmek ilgili tüzüğün olmamasından ötürü mümkün değildir.

4- Meclisin Faaliyetleri

Sultan Abdülaziz döneminde, devlet ekonomisinin kötü durumuna karşın kara ve deniz ordusunda yeniden yapılanma sürecinin hız kazandığı bilinmektedir. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın girişimleri neticesinde 1869 yılında Osmanlı kara ordusu nizamiye, redif ve müstahfaz adlarıyla üç kısma ayrıldı. Buna göre zorunlu askerlik süresi 20, rediflik süresi 6, müstahfazlık süresi ise 8 yıl olarak düzenlendi (Moreau, 2010: s.18). Buna paralel olarak mevcut askeri binaların veya orduya ait yerlerin daha işlevsel hale gelmesi için çaba sarfedilmişti.¹⁰ Ayrıca tabur merkezlerine depolar yapılması da yine bu dönemin gelişmelerindendi (Abdurrahman Şeref, 2005: s.454). İrade-i seniyye ile Bahriye Dairesi'ne mensup olan kaza ve köyler ise Nizamiye Dairesi'ne devredildikten sonra Meclis-i Tanzîmât-ı Askerîye bu yeni düzenlemenin gereklerini yerine getirmekle ilgilendi. Zira görev süresi boyunca meclisin ilgilendiği tek konu, bu karar doğrultusunda redif taburları ile bunlara ait depo ve cephanelerin tanzimi oldu. Meclis, buna dair iki mazbata hazırladı. İlki, Karadeniz Ereğlisi'nden Rize'ye kadar olan sahil şeridinde üç redif alayı ve on iki tabur dairesine taksim edilmesinden dolayı buralarda görev yapacak olan zabıtların seçimi, tayini ve masraflarının yöre emvalinden karşılanması ile alakalıdır. Nitekim meclis, bu bölgelerde yapılacak olan koğuş ve cephane depolarının tanzim ve inşa edilmesi ile silah ve elbise gibi malzemenin temini hakkındaki mazbatasını Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye sundu (BOA. A.MKT.MHM, 474/35, 29 Zilhicce 1290 [17 Şubat 1874]).

¹⁰ Tadilat gören birtakım kışla ve askeri binalar için bkz. Ünal, Osmanlı Kara Ordusu, s.86.

Askeriyede 2. ve 3. Ordulara ait olan Rumeli'deki redif depolarıyla cephanelerinden 2. Ordu depolarına 720, 3. Ordu depoları için ise 800 ihtiyat askerinin yerleştirilmesi ve bunların idareleri için senelik gerekli olan meblağ hakkında meclisten kaleme alınan bir başka mazbata¹¹ dışında meclisin faaliyetleri ile ilgili bilgiye ulaşamadık.

5- Meclisin Lağvı

Meclis-i Tanzîmât-ı Askeriye'nin, hazırladığı mazbataları Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye gönderdiğinden daha önce bahsedilmişti. Bu, meclisin buraya bağlı olarak çalıştığını göstermektedir. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye bağlı olarak görev yapan başka kurumlar da vardı. Nitekim 1874 yılında, yani meclisin faal olduğu dönemde daha önce de belirtildiği üzere Harbiye, Levâzım, Nizâm, Muhâkemât, Sıhhiye ve Topçu daireleri de Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye bağlı olarak görev yapmakta idi. İstenilen hedeflerini yerine getirme başarısından ziyade bu yetki karmaşasından olacak ki meclis, 8 Mart 1874 tarihli irade ile lağvedildi (Karakoç Sarkis, 2006: s.543). Halim, Abdi, Mustafa ve Ali Rıza paşalar, Şûrâ-yı Devlet üyeliklerine tayin edildiler.¹² Meclisin son başkanı olan Yaver Paşa da 5. Ordu Müşirliğine (BOA. A.MKT.MHM, 475/56) yeniden atanarak başkan ve üyelere tahsis edilen tayinat bedelleri ile maaşların bir kısmı hazineye aktarıldı.

Sonuç

Münhasıran Tanzimat döneminden başlamak suretiyle 19. yüzyıl Osmanlı idari düzeni ile adeta özdeşleşen meclisler, ülke yönetiminde monarşiden meşrutiyete geçişte önemli bir mekanizma vazifesi görmekle birlikte yönetimde paradoksal bir durum oluşmasına da neden olmuştur. Karar mekanizmasının merkezden taşraya ve taşradan merkeze istişari görevini üstlenip mekanizmanın daha pratik ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacını taşıırken bu meclisler aynı zamanda bürokrasinin işlevselliğini de sekteye uğratmak gibi bir dezavantaj da oluşturmuşlardır. Sultan Abdülaziz döneminde bir yandan bu dezavantajı ortadan kaldırmak için örneğin Şûrâ-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kurularak bunların işini üstlenen farklı danışma meclislerinin görevlerinin tek bir kurum çatısı altında toplanması sağlanırken, bir yandan da aynı hatalara düşüldüğü görülmektedir. Mesela Tophâne-i Amire'deki askerî işlerin daha hızlı bir şekilde yürütülmesi gayesi ile 1866 yılında İmâlât ve Askerî olmak üzere iki meclis kurulmuş, 1867 yılında ise aynı kurum bünyesinde görev yapan bu meclislerden Meclis-i Askerî ile Mühimmât Meclisi, eskiye dönüş yapılarak Tophâne-i Amire Meclisi adıyla yeniden birleştirilmiştir (Bkz. Ünal, 2006: s.106.). Fakat zamanla yeniden kurum bünyesinde görev yapan meclis ve üye sayıları artmıştır. Şüphesiz bu durum bürokratik işlerin daha çetrefilli hale gelmesinin yanı sıra maliyeye de bilhassa maaşlar hususunda yük olmaktadır. Nitekim Sultan

¹¹ Mazbatadan bahsedilen bir mektubî kalemi yazısı: BOA. A.MKT.MHM, 470/27,23 Şaban 1290 [16 Ekim 1873].

¹² Yeni üyeliklerin maaş işlemleri için hazırlanan arz tezkeresi: BOA. İ.DH., 680/47419, 27 Muharrem 1291 [16 Mart 1874].

Abdülaziz döneminde ordu bütçesinin kahir ekseriyeti maaşlar ve tayinata ayrılıyordu. Bununla birlikte maaş ödemelerinde zorluklar yaşanmaktaydı. Müteaddid zamanlarda maaş ödemelerinin geç yapıldığı vakiydi (Tam da Meclis-i Tanzimât-ı Askeriye'nin görevde bulunduğu dönemlerde maaşlar hakkındaki bir düzenleme için bkz. Ahmed Lûtfî Efendi, 1991: s.15). Bütçe açığının günbegün arttığı bir ekonomik sistemde yeni meclisler ihdas ederek bunların başkan ve üyelerine yeni maaşlar bağlanmasının, ayrıca tayinatlar verilmesinin ekonomik zararları kuşkusuz ayrıca irdelenmesi gereken bir durumdur. Bu tür kısa ömürlü meclislerin üye atanan kişiler için birer taltif vasıtası olduğuna da işaret etmek gerekir. Nihayetinde neredeyse bütün bir yüz yıl boyunca değişim süreci devam eden Osmanlı devlet teşkilâtında Meclis-i Tanzimât-ı Askeriye, başarısız bir girişim olarak yerini almış oldu. Bu başarısızlığa bir başka açıdan da bakabilmek mümkündür. Şöyle ki mecliste görev alan paşaların, bilhassa Balkanlarda karışıklıkların en yoğun olduğu ve faal görev üstlendikleri böylesine nazik bir dönemde ilave bir müzakere görevini icra edemeyecek kadar meşgul oldukları da anlaşılmaktadır. Son olarak şuna dikkat çekmeli ki 19. yüzyılda Osmanlı askerî teşkilâtında danışma işini üstlenen Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin 1837'den beri istisnai durumlar dışında istikrarlı bir performans sergilemesi alternatif veya başka bu tür oluşumların akamete uğramasının bir diğer sebebiydi.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri-Gazeteler:

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA):

Bâb-ı Âsafî Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Meclis-i Tanzimat Defterleri (A.DVNS-MTAN.d.): Defter nr: 1.

İrade Dahiliye (İ.DH.), nr: 671/46760, 673/46899, 674/46984, 677/47173, 680/47377, 680/47419.

İrade Dosya Usûlü (İ.DUİT), nr: 59/30.

Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemî (A.MKT.MHM), nr: 460/12, 469/92, 470/27, 474/18, 474/35, 475/56.

Takvîm-i Vakayi, nr: 1598.

Kitaplar-Makaleler-Ansiklopedi Maddeleri:

Ahmed Cevdet Paşa. (2010). *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*. Yusuf Halaçoğlu (Haz.). İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.

Gencer, Ali İhsan. (1991). "Bahriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt: 4, s.501-509, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Görelî, İsmail Hakkı. (1953). *Devlet Şûrası*, Ankara: Yeni Matbaa.

- Karakoç Sarkis. (2006). *Külliyyât-ı Kavânîn*, C.1, M. Âkif Aydın-Fethi Gedikli-Mehmet Akman-Ekrem B. Ekinci-M. Macit Kenanoğlu (Haz). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuneralp, Sinan. (2003). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*. İstanbul: İsis Yayınları.
- Moreau, Odile. (2010). *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu*, Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ölmez, Adem. (2009). "II. Meşrutiyet Devrinde Bir Askeri Meclis: Şuray-ı Askeri", *Amme İdaresi Dergisi*, C.42, Sayı: 1, s.43-54.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1972). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sarıbal, İsmet. (2019). "Menemenli Tevfik Mustafa Paşa'nın Kırım Harbi Tuna Cephesi Harp Hatıraları" *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı: 2, s.676-700.
- Tunalı, Ayten Can. (2003). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uysal, Mustafa Ali. (2014). *Hüseyin Avni Paşa (1820-1876)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ünal, Uğur. (2006). *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. (1991). M. Münir Aktepe (Haz.). Cilt: XIV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ziya Şakir. (1957). *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul: Çeltüt Matbaası.